

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Emin Âşıkkuşlu
KTÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı ve
Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Bismillahirrahmanirrahim

Âlemlerin Rabbi Yüce Allah'a hamd, âlemlere rahmet Muhammed Mustafa'ya (s.a.s) salât ve selâm olsun.

Sayın Bakanım ve Milletvekillerim,

Sayın Valim, Belediye Başkanım ve Rektörüm,

Saygıdeğer Protokol Erkânı,

Muhterem Katılımcılar ve davetliler

Basınıımızın değerli temsilcileri

Yüce heyetinizi saygıyla selâmlıyorum.

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak düzenlediğimiz “Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat” konulu uluslararası sempozyuma hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Teşriflerinizden dolayı hepimize ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bilindiği gibi, geçmişi binlerce yıl öncesine, antik çağlara kadar uzanan Trabzon, tarih boyunca stratejik konumu nedeniyle önemli göçlerin güzergâhı olmuş, pek çok siyasi ve ticari mücadeleye maruz kalmış, farklı uygarlıkların egemenliğine girmiş, bu yoğun göç hareketleri ve hâkimiyet mücadelelerinin doğal bir sonucu olarak, farklı kültür ve medeniyetlerin buluştuğu ve etkileştiği bir şehir haline gelmiştir. Bu çerçevede özellikle Hristiyanlık dönemiyle birlikte Trabzon'un öne çıkan yönlerinden biri de dinî hareketlilik ve bunun hayata yansımaları olmuştur. Öyle ki, zamanla Hristiyanlığın en önemli dinî merkezlerinden biri haline gelen Trabzon'un Fetih öncesine dayanan bu dindarlık geleneği, fetihle birlikte İslâm'a evrilerek Osmanlı döneminde de önemli dinî merkezlerden biri olmuş, burada yetişen veya buraya yerleşen âlim ve zâhid Müslümanlar tarafından yürütülen tedris ve irşad faaliyetleri neticesinde Anadolu coğrafyasının en dindar vilayetleri arasına girmiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte ve Cumhuriyet döneminin özellikle çalkantılı yıllarında dinin öğrenilip öğretilmesi yaşanması, korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında yaşanan sıkıntıların aşılmasında, Trabzon halkının ve ulemasının gayretleri, fedakârlıkları ve bu çerçevede üstlendiği maddi-manevi sorumluluk ve hizmetlerin hayatî önemi inkâr edilemez. Ne var ki, günümüzde bu alanda görülen bolluk, rahatlık, imkânlar ve fırsatlar, maalesef neredeyse geçmişte yaşanan problemleri ve çekilen sıkıntıları, hangi mahrumiyet ve mağduriyetlerden geçilerek bu rahat günlere gelindiğini unutturacak düzeye ulaşmıştır.

Açılış Konuşmaları

İşte bu sempozyumun amacı, tarihi süreçte Trabzon'da gerek dinî hayatın şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde etkisi ve katkısı bulunanları, gerekse dinî hayatın değişik alanlarındaki tezahürlerini ortaya çıkarmak, tanımak, tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak suretiyle bu konuda hem derin bir tarih bilinci oluşturmak, hem de geniş bir bilimsel araştırma alanı açmaktır. Bu amaç doğrultusunda yerli ve yabancı bilim adamları ve araştırmacılar, iki gün boyunca konuyu farklı yönleriyle ele alan yüze yakın bildiriye ilim dünyasının ve kamuoyunun dikkatine sunacaktır.

Trabzon tarihinde “ilk”ler arasında yer alacak uluslararası katılımlı böyle bir sempozyumun gerçekleşmesinde ana sponsorumuz olarak en büyük destek ve yardımlarını gördüğümüz Trabzon Büyükşehir Belediye Sayın Dr. Orhan Fevzi Gümrükçüoğlu'na ve onun şahsında tüm çalışma ekibine huzurlarınızda en kalbî şükranlarımı sunuyorum. Yine bu konuda yakın ilgilerini bizden esirgemeyen Trabzon Valisi Sayın Abdil Celil Öz'e, KTÜ Rektörü Sayın Prof. Dr. Süleyman Baykal'a, Sayın eski bakan ve milletvekili Faruk Nâfiz Özak ve yeni bakan ve milletvekilimiz Sayın Süleyman Soylu'ya teşekkürlerimi arz ediyorum. Yine sempozyumu muza sponsor olarak destek veren Ortahisar, Akçaabat ve Çaykara Belediyeleri'ne, Trabzon Ticâret ve Sanayi Odası ile Trabzon Ticaret Borsası'na, Çaykur, Fındık Tanıtım Grubu, Albayrak Vakfı, Elif Kültür Vakfı, Ensar Vakfı ve Müsiad Trabzon Şubelerine, Özen Simit ve Ünlü Dijital Kopyalama Hizmetleri'ne huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Tabi ki, böyle uluslararası ve geniş katılımlı bilimsel bir organizasyonun düşünce aşamasından, planlanıp gerçekleştirilmesi safhasına kadar her aşamasında bir ekip ruhu ve disiplini içinde büyük bir gayret ve fedakârlıkla çalışan çok değerli akademik ve idari mesai arkadaşlarım ile sevgili öğrencilerime; ayrıca tebrik mesajlarıyla bizleri mutlu eden saygıdeğer devlet büyüklerime, maddi-manevi desteğini esirgemeyen bütün ilim ve gönül ehli dostlara huzurlarınızda en samimi hislerimle teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Son olarak, sempozyum düzenleme ve bilim kurulunda görev alan, bildiri sunan, oturum başkanlığı yapan veya izleyici olarak davetimize icabetle bizleri şereflendiren siz muhterem konuklarımıza ve davetlilerimize en derin şükranlarımı arz ederim. Öte yandan sempozyumda sunulan bildiriye kitaplaştırıp okuyucu ile buluşmasını sağlayan editör heyetine ayrıca teşekkür ederim.

Bütün gayretlerimize rağmen sempozyumda veya sempozyum kitabının yayımlanmasında meydana gelebilecek hata, eksiklik ve aksaklıklardan dolayı sizlerden özür dilerken, bu bilimsel toplantının hayırlı olmasını, başarılı ve bereketli geçmesini, bu alanda daha kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmasına zemin hazırlamasını, şehrimiz, bölgemiz, ülkemiz hatta bütün insanlığın barış ve mutluluk içinde yaşamasına, gelişip kalkınmasına katkıda bulunmasını temenni eder, yüce heyetinizi selâm ve saygıyla selamlarım.

Süleyman BAYKAL
KTÜ Rektörü

Sayın Valim, Belediye Başkanım, Bakanım, Rektörlerim, öncelikle hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Birincisini düzenlediğimiz 1.Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu'na hepiniz hoş geldiniz.

Sayın Dekanım niçin böyle bir sempozyumun Trabzon'da yapıldığı hakkında gerekli bilgilendirmeyi yaptı. Gerçekten Trabzon'da böyle bir sempozyumun yapılması önemli. Trabzon, ülkemi ve bölgemiz dini hayatı üzerinde etkili olmuş çok sayıda din adamı yetiştirmiş ve bu herkes tarafından bilinen bir gerçek. Bu değerli âlimlerimizin, din adamlarımızın bir kısmının adını anımsıyoruz, kendilerini ve çalışmalarını biliyoruz. Ancak önemli bir kısmının bugün birçoğumuz adını bile hatırlamıyoruz. Ben de Trabzon'da doğmuş ve bu bölgede yaşamış biri olarak birçoğunun adını hatırlamakta zorlanıyorum. Ama çok değerli katkılar sunmuşlar. Sadece Trabzon için değil, Trabzon'da yetiştirdikleri din adamları sayesinde ülkemizin dini hayatının şekillenmesinde çok önemli katkıda bulunmuşlardır. Hepsine Allah'tan rahmet diliyoruz. Onların katkılarıyla bugün Trabzon ve Türkiye, dini hayat açısından farklı bir konuma gelmiştir.

Böyle bir sempozyumu organize eden, başta dekanımıza, düzenleme kurulunun tüm üyelerine ve bu anlamda akademik katkı sağlamış katılımcılara çok teşekkür ediyorum. Dekanımız sponsorlarımızla ilgili geniş bir ifadede bulundu. Ben bütünüyle teşekkür ediyorum. Çünkü bu sempozyumların yapılması gerçekten kolay olmuyor, Bu anlamda belki ana sponsorumuz Büyükşehir Belediye Başkanımız ve Sayın Valimizin ismini özellikle zikredeceğim. Ayrıca hem bu sempozyumda, hem de taleplerimiz durumunda desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Eski Bakanımız, şehrimizin büyüğü Faruk Bey'e çok teşekkür ediyorum. Bu sempozyumun ilmi manada sadece Trabzon'a değil, bölgemize ve ülkemize de fayda sağlayacağına inanıyorum. Katkısı olan herkese yeniden teşekkür ediyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyor ve saygılarımı sunuyorum.

Orhan Fevzi GÜMRÜKÇÜOĞLU
Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı

Sayın valim; şehrimizin bakanlıklarını yapmış olan ve her kültürel, her bilimsel teşebbüste de her zaman yanımızda olan Sayın Faruk Nafiz Özak bakanımız; sayın rektörümüz; İlahiyat Fakültemiz'in sayın dekanı hocamız ve diğer dekanlarımız; sayın rektör yardımcılarımız; yine şehrimizin evladı Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitemiz'in sayın rektörü; muhterem hocalarım; sayın müftümüz; il-ilçe müftülerimiz, nesillerimizi en iyi şekilde yetiştirmekte olan kıymetli hocalarımız, öğretim üyelerimiz...

Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu teşebbüsünü duyduğumuzda biz çok bahtiyar olduk, çok sevindik. Bu münâsebetle, bu sempozyumu gerçekleştirmekte yardımlarını esirgemeyen, şehrimiz mülkî âmiri sayın valimize; sayın rektörüm Prof. Dr. Süleyman Baykal Bey'e; manevî desteğini esirgemeyen, bize yol gösteren Sayın Faruk Nafiz Özak'a; bütün hocalarımıza, bütün sponsorlarımıza ben de huzurlarınızda şükranlarımı arz ediyorum.

Ülkemize birçok âlim yetiştirmiş olan Trabzonumuz'un ve ülkemizin geçmişten günümüze ne kadar şehidi varsa onları da huzurunuzda rahmetle anıyorum. Gazi ve saldırılar esnâsında yaralanmış olanlara da Allah'tan acil şifalar temenni ediyorum. Yine bu sempozyum vesilesiyle, İslâm'ın en büyük mesajı olan birlik-beraberlik, barış ve kardeşliğin, bütün ülkemizde bütün Ortadoğu ve diğer İslâm coğrafyalarında, bütün insanlık âleminde hâkim olabilmesini, barış ve kardeşliğin gelebilmesini yüce Allah'tan temenni ediyoruz.

Söylemeye çalıştığım gibi biz bu sempozyumu duyduğumuzda çok sevindik. Sayın dekan hocamın ifâde ettiği gibi çocukluğumuzdan beri dinî hayat dendiğinde İstanbul, Konya, Erzurum akla geliyorsa Trabzon da hepinizin malumu olduğu üzere hep akla gelirdi ve geliyor. Onun için bu sempozyum nesillerimize yol gösterecek, -programını ben inceledim- çok mükemmel tebliğlerle birlikte adeta bir büyük kültür hazinesi de olmuş olacaktır. Bu vesileyle Trabzon Büyükşehir Belediyesi olarak sizlere arz etmek istediğimiz husus şudur ki; biz nesillerimizi size emânet ediyoruz. Gerçekleştirilen faaliyetlerde hangi muhterem hocamız Trabzon'a teşrif etme lütfunda bulunursa sayın dekanımızın, sayın rektörümüzün gayret ve destekleriyle Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nin bütün imkânları da hizmetinizde olmaya devam edecektir.

Ülke olarak birliğe-beraberliğe, bütün insanlarımızı kardeş olarak kucaklamaya en çok ihtiyacımız olan zamanları yaşamaktayız. Kimseyi ötekileştirmemeye, çifte standart uygulamamaya yani hakikaten dinimizin mesajını yaşamaya ve yaşatmaya en çok ihtiyacımız olan bu dönemleri yaşarken, ilahiyat eğitimi görenlerin ikinci plana itilip çifte standartların uygulanmamasını bu aziz vatanda başlatan sayın cumhurbaşkanımıza; sayın başbakanımıza; onları ve bizleri, hepimizi yetiştiren siz muhterem hocalarımıza teşekkür ediyor; bu tebliğlerin kültür hazinemiz olacağını ifade ederek teşrifiniz münâsebetiyle tüm Trabzon halkı adına hepinize şükranlarımızı arz edip saygılar sunuyoruz.

Faruk Nafiz ÖZAK
Devlet Eski Bakanı

Sayın valim, sayın büyükşehir belediye başkanım, sayın rektörlerim, saygıdeğer hâzirûn, ülkemizin her tarafından ve yurtdışından teşrif edip bu önemli sempozyumda konuşmacı olarak katkıda bulunacak olan çok saygıdeğer akademisyenler, hanımefendiler beyefendiler hepinizi saygıyla selamlıyorum. Çok güzel konuşmalar oldu. Ben de bir Kur'ân-ı Kerîm öğretmeni Hâfız Ali Haydar Özak'ın oğlu olarak burada sizlere düşüncelerimi aktarmak istiyorum. Bugünkü oturumda rahmetli babamla ilgili de bir sunum olacak. Dolayısıyla bizim için de çok anlamlı bir sempozyum.

Din; insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan kurum, bir değer biçme ve yaşama tarzı; yaratıcıya isteyerek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun iradi faaliyette bulunma olgusu; üstün varlıkla ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan deneyimin, inanan kişinin hayatındaki etkileri olarak tanımlanabilir.

Din, bireysel ve toplumsal açıdan çok geniş bir çerçevede işlev gören, insanların iç dünyalarındaki ahenk ve davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemedeki denge sağlayıcı rolü itibariyle, bir varoluşsal çözümleme ve hayatı anlamlandırma misyonuna sahip güçlü bir olgudur. Böyle olduğu içindir ki, her devirde düşünürlerin ve bilim adamlarının ilgilerinden uzak olmamıştır. Çünkü bireysel ve toplumsal bir olgu olarak din, insanla beraber varolan ve yaşayan bir gerçektir. Öyleyse insan varsa, din de vardır ve eğer insanı araştırıyorsak, onun yaşantıladığı dini de araştırmamız gerekmektedir.

Bu bağlamda bakıldığında, kısa bir süre önce kurulmuş olmasına rağmen oluşturduğu akademik kadrosu ve çalışmalarıyla kıvanç verici bir noktaya ulaşan Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Trabzon'da dini hayatı konu alan bir bilimsel sempozyum düzenlemiş olması, başta Trabzon olmak üzere ülkemiz ve insanlık alemi için önemli sonuçlara ulaşılacak bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Zira Anadolu'nun en eski ve önemli liman kentlerinden biri olan Trabzon, değişik alanlarda zaman zaman tarihe yön veren kadim bir medeniyeti bünyesinde barındırmaktadır.

Yazılı kaynaklara göre bundan yaklaşık 1300 yıl önce, M. S. 7. Yüzyıllarda Trabzon'da çağının en önemli filozoflarından biri olan Tukikos tarafından bir felsefe okulu kurulmuş; coğrafi konumu gereği bir tür göç güzergahı olan şehirde dönemin en önemli âlimleri bu okulda görev yapmıştır. Rönesans döneminde Aristo felsefesi ekolünün önemli temsilcilerinden biri olan Trabzonlu Georgius gibi ünlü filozofun ve atalarının da memleketi olan Trabzon, Katolik dünyasında zirveye yükselmiş bulunan ve beş yıl boyunca Bolonya'yı yöneten, hemşehrisi Trabzonlu Georgius'un Aristoculuğuna karşı Platonculuğu savunan Filozof-Kardinal Bessarion da Trabzon'da dünyaya gelen Hristiyan dünyasının en önemli şahsiyetleri arasında yer almıştır.

Trabzon, Osmanlıların fethi ile İslam hâkimiyetine girdikten sonra da çok sayıda Müslüman din adamı yetiştirdiği gibi, Osmanlı Devleti'nin kaynağını İslam'dan alan yönetim

anlayışı doğrultusunda diğer dinlere mensup tebaasının da kendi din ve inançlarını serbestçe yaşamalarına izin verilmiştir. Nitekim Hristiyan din adamı yetiştiren bir okul statüsünde bulunan Sümela Manastırının faaliyetlerine herhangi bir kısıtlama yapılmadığı gibi devlet tarafından kimi ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olunması, Osmanlı Devleti'nin diğer dinlerin mensuplarına olan hoşgörüsünü yansıtan en güzel örneklerden biridir.

Fetihten sonra Trabzon'da camiler, medreseler, külliyeler ve kütüphaneler gibi çok sayıda dini müessese kurulmuş; buralarda yetişen din adamları Osmanlı coğrafyasının ünlü âlimleri arasında yer alarak bilgi birikimleri ve ürettikleri eserlerle etraflarına ışık saçmışlardır. Bunların başında, Cihan Padişahı Hemşehrimiz Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşi olan Yahya Efendi gelmektedir. İlköğrenimini Trabzon'da yapan Yahya Efendi daha sonra İstanbul'a giderek burada devrin önemli din âlimlerinden ders almış ve bir süre sonra Fatih tarafından kurulan dönemin en meşhur medresesi Sahn-ı Seman'da müderris olmuştur. Sütkardeşi Kanuni'yi bazı uygulamalarından dolayı eleştirebilecek kadar yetkin, adil ve doğru bildiğini esirgemeyen bir âlim olan Yahya Efendi, daha sonra medreseler kurmuş bir önemli hemşehrimizdir. Yine Kanuni döneminin Trabzon'dan yetişen büyük bir âlimi de Âşık Mehmet Efendi'dir. 1550'li yıllarda Trabzon'da faaliyette bulunan Fatih, Hatuniye ve İskender Paşa medreselerinde verilen eğitimle altyapısını elde eden Âşık Mehmet, daha sonra İstanbul'a giderek eğitimini tamamladıktan sonra *Menâzirü'l- Avâlim* (Âlemlerden Manzaralar) adlı coğrafya kitabını kaleme alarak ünlü Türk coğrafyacısı Katip Çelebi'ye de öncülük yapma düzeyine erişmiş bir bilim insanıdır. 18. Yüzyıl Trabzon'undan yetişen diğer bir din âlimi olan Trabzonlu Köseç Ahmet Dede de Mevlevilik Adabı'na dair yazdığı kitabın dışında onlarca esere imza atmış bir diğer değerimizdir.

Burada isimlerini sayamayacağımız kadar çok sayıda din âlimi yetiştiren Trabzon'da 19. Yüzyılın sonu, 20. Yüzyılın başlarında yaşamış bir diğer âlim şahsiyetten bahsetmeden geçemeyeceğim. Bu muhterem zât İbrahim Cudi Efendi'dir. Önemli bir din âlimi olmasının yanı sıra Cudibey Okulu'nu kurmasıyla eğitimci, sözlük yazarı olarak dilci, çok sayıda şiir kaleme almış olmasıyla divan şairi ve Cumhuriyet döneminin ilk Trabzon İl Müftüsü olarak da idarecilik gibi çok sayıda vasfı bir arada üstlenmiştir. İbrahim Cudi Efendi'yi bu özelliklerinin ötesinde ön plana çıkaracak husus, zamanına kadar oldukça sınırlı sayıda yapılmış bulunan sözlük çalışmalarına 1910'lu yıllarda kaleme aldığı 1000 sayfanın üzerindeki *Lugat-ı Cudi* adlı eseri kazandırmasıdır.

İbrahim Cudi Efendi'nin Trabzon İl Müftülüğü ile başlayan Cumhuriyet dönemi Trabzon'unda din hayatında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Henüz ilkokul öğretmenlerinin bile merkezi bir kadroya alınmadığı 1936 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tahsis edilen Kur'an-ı Kerim Öğretmenliğine Hâfızu'l-Kurra Ali Haydar Özak atanmıştır. Müstakil binası bulunmadığı için çeşitli camilerde yürütülen Trabzon'daki hafızlık müessesesinin kurulması ve bugün başta Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı olmak üzere ülkemizin her köşesine yayılmasında, evladı olmaktan gurur duyduğum merhum babam Ali Haydar Hafız'ın önemli rolü olduğu aşikârdır. Aynı dönemde, İstanbul'da birlikte eğitim gördüğü arkadaşı Reîsü'l-Kurra Mehmet Rüştü Âşıkutlu Hocanın da Of yöresinde dini hayatın temellerini atarak çok sayıda din adamı ve hafız yetiştirdiğini de vurgulamak gerekir. O kadar ki bugün sosyolojik manada "Of lu Hoca" figürünün bir fenomen olarak belirmesinde, bu yörede verilen din eğitiminin ciddi rolü olduğu söylenebilir. Kuşkusuz burada isimlerini saymadığım ve bir kısmı ahrete intikal ettiği için rahmetle andığım, halen hayatta olanlara da minnetlerimi sunduğum çok sayıda din adamımızı da anmadan geçemeyeceğim.

Bugün sosyolojik açıdan bakıldığında ülkemizin hem milli, hem de dini değerlerine en yoğun şekilde sahip olan, yaşatan bölgelerimizin başında hiç kuşku yok ki Karadeniz Bölgesi gelmektedir. Bölgenin bu açıdan öncü şehirlerinden biri olan Trabzon'da söz konusu değerlerimizin bugünkü seviyesine ulaşmasında din adamlarımızın ne denli önemli roller üstlendiği açıkça görülmektedir. Bugün ilimizin merkezi başta olmak üzere ilçelerimizden en ücra köylerimize kadar yayılmış bulunan Kur'an Kursları ve İmam Hatip Okulları ile din eğitiminin yaygınlaşarak sürdürülmesinde, tarihsel süreçte bu alana hizmet vermiş olan din adamları ve âlimlerimizin rolü büyüktür. Bu vesile ile onları bir kez daha anıyor ve Allah'tan rahmet diliyorum.

Bu vesile ile yurtdışından ve ülkemizin değişik üniversitelerinden buraya gelerek Trabzon'da dini hayat hakkında bizleri ve kamuoyunu aydınlatacak, küller altında kalmış değerlerimizi yeniden bugünkü nesillerle buluşturacak olan bilim insanlarına da teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum. Öte yandan başta KTÜ Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Süleyman BAYKAL ve İlahiyat Fakültesi Dekanımız Sayın Prof. Dr. Emin AŞIKKUTTLU hocamız başta olmak üzere bu güzide buluşmada emeği geçen herkese teşekkür ediyor, sempozyumun hayırlara vesile olmasını diliyorum.

Abdil Celil ÖZ

Trabzon Valisi

Sayın Bakanım, Değerli Büyükşehir Belediye Başkanımız, Rektörlerimiz, Değerli Davetliler, Hocalarımız, Öğrenciler ve Basın Mensupları!

Tarih, medeniyet, kültür ve sanat şehri Trabzon çok önemli ve çok güzel bir sempozyuma ev sahipliği yapıyor. Sempozyumun başarılı geçmesini diliyor ve hepinize saygılar sunuyorum.

Aslına bakılırsa insanlık tarihi, dini inançların, dini hayatın önemli rol oynadığı bir süreçtir. Yaradılıştan bu yana, devletlerin ve medeniyetlerin kurulmasında, güçlenmesinde, fetihlerde, göçlerde hep önemli rol oynamıştır. Bu rol zaman zaman çok etkin, güçlü ve hissedilir bir seviyede olmuştur. Doğu Karadeniz Bölgesi ve Trabzon'da hüküm süren medeniyetlere ve bu şehrin tarihte oynadığı role baktığımız zaman, yine inanç tarihinin, dini inançların ve dini hayatın en önemli etkilerden biri olduğunu görüyoruz. Fetih öncesi dönemde ve hatta Hristiyanlık öncesi pagan döneminde burada etkin olan dini hayat ve onun mirası, Hristiyanlık döneminde ve fetih sonrasında çok etkili olmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında 12. ve 13. yüzyıllardan başlayarak, Horasan erenleriyle devam eden bu süreç, bu bölgeyi de mutlaka etkilemiş ve bu bölgeden de etkilenmiştir. Bu yönüyle bakıldığı Trabzon tarihinin de anlaşılması için de mutlaka inanç tarihinin ve dini hayatın bütün boyutuyla araştırılması ve bilinmesi mutlak surette önemlidir. Bu konuda bugüne kadar farklı çalışmalar var, makaleler var, kitaplar var, biyografiler var. Ancak bu sempozyum hepsinden kapsamlı bir çalışma ve bunun sonucunda oluşacak olan yayın mutlaka çok önemli bir kaynak eser olacaktır.

Tarihe bakıldığında, özellikle Osmanlı döneminde, Selçuklu döneminde, bir şehir şehzadeler şehri olurken tesadüflerle şehzadeler şehri olmuyor. O şehrin tarihinde bir medeniyet birikimi, medreseleriyle, eğitim kurumlarıyla ve dini inançlarıyla bir kalkınmışlık, gelişmişlik ve ışık varsa, oralar Osmanlı ve Selçukluda şehzadelerin gönderildiği, eğitildiği ve gerçeğe hazırlandığı şehirler oluyor. Bu yönüyle bakıldığı zaman Trabzon da tarihte bu güce, bu birikime, bu inanç zenginliğine ve bunun ardındaki din adamlarına sahip olan bir şehirdir. Dolayısıyla bunun araştırılması çok önemliydi. Bu yönüyle bu sempozyumun ilk gündeme gelmesinden bu yana, Trabzon'un tarihinin anlaşılması açısından önemli bir çalışma olduğunu gördük ve hep beraber, tüm kurumlarımızla beraber bu süreç devam ettirildi. Bu süreç sonunda çok güzel sunumlar, bildiriler olacak, yayınlanacak. Tarihimizin farklı bir boyutuyla anlaşılmasını sağlayacağız ve hepsinden önemlisi, yeni nesillere bunu aktararak yeni araştırmalar ve bu alanlarda yeni konuların temelini atıp, hep birlikte bunun üzerine gitme imkânı bulacağız.

Ben sempozyumun hazırlanmasında emeği geçen değerli Dekanımıza ve İlahiyat Fakültemizin bütün hocalarına ve çalışanlarına, üniversitemize, desteklerinden dolayı Büyükşehir Belediye Başkanımıza ve Sayın Bakanımıza ve özellikle araştırmaları ile katkıda bulunan katılımcı hocalarımıza teşekkür ediyor ve sempozyumun başarılı geçmesi dileğiyle hepinize saygılar sunuyorum.

AÇILIŞ KONFERANSI

ŞEHİR TARİHİ ÇALIŞMALARI VE TRABZON'DA DİNÎ HAYAT

*İsmail KARA **

Sayın protokol, saygıdeğer hocalarım, meslektaşlarım ve kıymetli katılımcılar ve öğrencilerimiz!

Önce bu konuşma davetinde ısrar eden İlahiyat Fakültemizin Dekanı, meslektaşım Sayın Emin Aşıkutlu hocaya teşekkür borcumu ifa edeyim.

Efendim, Trabzon, Anadolu toprağının önemli şehirlerinden biri. Bunda şüphe yok. Bu sadece Trabzonluların söylediği bir şey değil. Yalnız tahmin edeceğimiz üzere Trabzon şehri ve Trabzon'da dinî hayat meselesi tek başına ele alınamaz. Buradaki ana problem, hepimizin karşı karşıya olduğu problem, aslında Anadolu'nun, Anadolu sahasının, zenginliklerine paralel bir şekilde ele alınmadığı ve araştırılmadığı meselesidir. Bunun altını çizmek lazım.

Bugün düne göre sayısal olarak biraz daha iyi durumda olduğumuzu söyleyebilirim. Fakat bu iyilik nisbidir ve büyük ölçüde sayısaldır. Muhteva ve derinlik söz konusu olduğu zaman, hele Türkiye'yi taşıma kapasitesi devreye sokulduğunda, mevcut şehir çalışmalarımızın yetersiz olduğunu bütün soğukluğuyla itiraf etmemiz lazım. Bunun için bu açış konuşmasında bu meselenin hiç değilse Cumhuriyet devri tarihi içerisinde nasıl, hangi fikirlerle ve hangi perhizkârlıklarla cereyan ettiği konusunda bazı temel duraklara işaret etmeye çalışacağım.

1. Bunlardan birincisi 1930'lu yıllarda yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalarda Trabzon da vardır. 30'lu yıllarda yapılan çalışmalardan biri halkevleri çalışmalarıdır. Meslektaşlarım çok iyi bileceklerdir, halkevlerinin dergileri ve yayınları, ideolojik problemleri mahfuz tutulmak şartıyla, aslında Anadolu şehirleriyle ilgili ilk işaretleri vermiştir.

İkincisi, özellikle 1940'lı yıllarda daha çok Amerikan sosyoloji ekolüne bağlı olarak, alan araştırmaları çerçevesinde ve Niyazi Berkes gibi, Behice Boran gibi daha çok sol -Amerikan usulü sol- ve Kemalist tandanslı kişilerin başlattığı şehir monografileri. Bunlar da kaydedilmesi gereken çalışmalardır.

Üçüncüsü daha çok dil merkezli olarak aynı yıllarda, 1930'lu yıllarda Dil Kurumu'nun yaptığı çalışmalardır. Bu çalışmalar da aslında emek mahsulü ve önemli başarıları olan gayretler olarak karşımıza çıkıyor.

Fakat bir hususun altını çizmemiz lazım. Özellikle bu sempozyumun konusu itibarıyla bu üç çalışma alanı; yani halkevleri, şehir monografileri ve Dil Kurumu'nun çalışmaları, dönemin laiklik politikaları dolayısıyla dinî alanı paranteze almış, büyük ölçüde görmezden gelmiştir. Bu bakımdan bu çalışmalar çok ciddi zaafı taşımaktadır, bizim konumuz itibarıyla.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi.

Bir örnek vermek isterim size: bu ilk şehir monografileri yapanlar arasında Niyazi Berkes'in adından bahsettim. *Ankara'nın Köyleri* diye bir çalışması var. Emek mahsulü bir kitap, o dönemin şartlarında bazı Ankara köylerini tetkik için dolaşıyorlar. Bu kitapta dinî hayata dair hiçbir başlık ve ara başlık yoktur. İnanılacak gibi değil öyle. Dinî hayatla ilgili cümleler, bir elin, iki elin parmağını geçmez, onlar da dolaylı konular üzerinden kitaba girmiştir. Mesela evlilik bahsini anlatıyor, işte orada diyor ki, buradaki evliliklerin bir kısmı dinî nikâhla gerçekleşmektedir. Doğrudan doğruya dinî nikâh veya evlilik-din ilişkisi gibi bir başlık ve mesele kesinlikle yoktur. Camiler ancak okulla bir alakası varsa veya kitapta söz konusu edilen kurumlarla alakalı ise geçiyor.

Şimdi, aslında aynı dönemde dünyanın diğer gelişmiş üniversitelerinde yapılan çalışmalarda, şehir monografilerinde, alan araştırmalarında din, geniş manada din, -burada dini sadece bir ilahiyat konusu olarak düşünmeyiniz-, geniş manada din çok önemli bir yer tutuyor. Dolayısıyla birinci alan olarak zikretmek istediğim bahiste dinî hayat, Türkiye'de dinin toplumsal dinamiklere veya topluma nüfuz şekilleri konusunda bu çalışmalar maalesef dönemin şartları dolayısıyla ciddi problemler taşıyor ama yine de bu üç alanı dikkatle takip etmemiz gerekiyor, şehir ve mahalli kültür çalışmaları için.

2. İkinci önemli saha muhtemelen babası Fuat Köprülü olan, Türkiye'deki sosyal tarih çalışmalarıdır. Sosyal tarih çalışmaları hem dinî hayatla ilgili ve fakat daha geniş olarak şehirler hatta kasabalar ve mahaller üzerindeki çalışmaları desteklemiş ve artırmıştır. Bugün yaslandığımız kaynaklar arasında bunların önemli bir yeri var. Burada Fuat Köprülü'nün adını tekrar zikretmemiz lazım. Fransa merkezli Annales okulunun ana ilkelerini benimsediği sosyal tarihi aynen aktarmak değil, Türkiye'ye uygulayarak, uyarlayarak geliştirmiştir.

Size bazı talebelerini, bu sahaya çok büyük katkılarda bulunmuş insanları hatırlatmak isterim. Yaş itibarıyla birinci sırada değil ama Trabzonlu olduğu ve içinde bulunduğumuz müessese onun ismini taşıdığı için rahmetli Osman Turan'ı zikredelim. Osman Turan hocamızın eserlerinden biri *Selçuklular'da Dinî Hayat*'tır ve Köprülü ekolü sayesinde biz Osman Turan'ın büyüklüğünü ve önemini tam olarak anlayabiliriz. İkinci isim hepinizin tanıdığı, bu sene 100 yaşına basan Halil İnalıcık'tır, o da Köprülü ekolünün büyük âlimlerinden biridir, Osman Turan merhumun da sınıf arkadaşıdır. Osman Turan, rahmetli 79'da göçtü, bakın sınıf arkadaşı hâlâ yaşıyor, Allah uzun ömürler versin hâlâ çalışıyor. Diğer talebeleri edebiyat tarihçisi Orhan Şaik Gökyay, Mevlevilik ağırlıklı da olsa tarikatlar ve tasavvuf meselelerine eğilen Abdülbaki Gölparnarlı ve daha çok folklor araştırmaları yapan Pertev Naili Boratav... Bu büyük devasa adamları Köprülü'nün sosyal tarih sahasında açtığı yola borçluyuz.

Köprülü'nün yanında muhtemelen söz konusu edilmesi gereken ikinci isim daha çok iktisat tarihçisi olarak tanınan ama yaptığı çalışmalar kesinlikle iktisat tarihi çerçevesine sığmayacak kadar büyük olan Ömer Lütfi Barkan'dır. Ömer Lütfi Barkan hem sosyal tarih hem de şehir tarihi çalışmaları itibarıyla önemlidir. *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*, *Süleymaniye Külliyesi* çalışmaları hâlâ aşılmamış çalışmalardır. Bugün Türkiye'de bu cesamette ve dikkatte çalışmalar yapılabilir mi? Bu kadar üniversitemiz oldu, bu kadar akademisyenimiz var, cevap şüpheli. Sayısal artış Türkiye'de maalesef kalite ve muhteva artışına dönüşmüyor. Bu çok büyük bir problemimiz. Üniversitelerimizin de akademik çalışmalarımızın da en büyük problemi bu. Sayısal artış önemli ama özellikle akademik çalışmalar için aslında muhtemelen muhteva ve kalite çok daha önemli olması lazım.

3. Üçüncü başlık ve saha için aslında 80 sonrasında bahsetmemiz lazım. 80 sonrasında hususen yerel yönetimlerle ilgili mevzuatın değişmesinin ardından Türkiye'de belediyeler, il genel idareleri ve illerdeki, ilçelerdeki kültür müdürlükleri, peşisıra, sayıları nerdeyse bütün

şehirlerimize yayılan üniversitelerin artışı Türkiye'deki şehir çalışmalarını ve dinî hayat çalışmalarını desteklemiş, beslemiş ve artırmıştır. Benim yaşımda, benden daha yaşlı olan meslektaşlarım çok iyi hatırlayacaklardır, Türkiye'de nerede ise hiçbir valilik, hiçbir belediye, kültürel faaliyetleri, şehir çalışmalarını desteklemezdi, destekleyemezdi. Varsa istisnadır. Hem bütçeleri yoktu hem de bazı yıllıklar hariç bunu kendi vazifeleri arasında düşünmezlerdi. Fakat 80'den itibaren bunun değişmeye başladığını görüyoruz. Özellikle belediyelerin kültür bütçelerinin daha öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde artması, bu çalışmaları hareketlendiren güçlü bir unsur olarak gözüküyor. Burada tabii İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni zikretmek bir kadirşinaslık borcudur. Her ne kadar İstanbul'daki, İstanbul Büyükşehir bünyesindeki kültür yayıncılığı Sayın Tayyip Erdoğan'dan önce başlamış olsa da, -Nurettin Sözen zamanında başlamıştır-, bu çok az ve sınırlı bir yayındır. Sayın Erdoğan'ın belediye başkanlığı dönemiyle birlikte önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde, peşisıra yavaş yavaş, diğer belediyelerde, nisbeten süratli olarak, kültür meselelerine eğilmek, kültürel programlar düzenlemek ve yayınlar yapmak konusunda sayısal olarak büyük bir artış ve açılımın olduğunu söylememiz lazım. Muhteva ve kalite olarak da büyük olduklarını söylemek isterdim ama şahsen öyle düşünmüyorum ama benden daha cömert olanlar çıkabilir.

Tabii bunun yanında üniversiteleri buna dâhil etmemiz lazım. Üniversiteler buldukları şehirlerle ilgili araştırmalar yapmak hususunda çok fazla istekli ve ilgili değillerdi. 80 öncesi itibarıyla Mehmet Kaplan beyin harekete geçirmesiyle 60'lı yılların sonlarında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin şehir kültürü çalışmaları bir istisna gibi gözüküyor. Bunun da altını çizelim. Bugün çok fazla ilgililer mi? Türkiye'yi taşıma kapasitesi itibarıyla üniversitelerimizin ilgisinin yetersiz olduğu kanaatindeyim, Türkiye'yi taşıma kapasitesi itibarıyla! Onun için bu konuda üniversitelerimizin çok daha ciddi, hatta belediyelerin ve valiliklerin bu konuda yapacakları faaliyetlerin, bir tür murakabecisi, bir tür muharrir gücü olarak devrede olması lazım. Bunun böyle olmadığını söyleyebilirim.

Benim ömrümün çeyrek yüzyılı yayıncılıkla geçtiği için, hâlâ sadece kendi mesleğimle ilgili olanları değil Türkiye'deki yayın faaliyetlerini takip ettiğimi, müsaadenizle, söyleyeyim. Bu değerlendirmelerim sadece meslekî değerlendirmeler değil, aynı zamanda bir yayın faaliyeti değerlendirmesidir.

*

Mülkî erkân, belediye başkanı, rektörümüz, üst idareciler de buradayken bir katkı olur ümidiyle bir iki noktaya temas ederek son kısma geçeceğim.

Belediyelerin, il özel idarelerinin ve kültür müdürlüklerinin yayınlarında şahsen müşahade ettiğim temel problemlerden biri programsızlıktır. Köklü bir program yok. Üç dört dönem belediye başkanlığı yapan zevatın sayısı arttı. Fakat kısa ve uzun vadeli ana programın olmayışı ciddi bir zafiyet olarak karşımıza çıkıyor. İşlerin yürüyüşü gelen, birilerinin getirdiği veya teklif ettiklerine destek vermek şeklinde cereyan ediyor. Bunu küçümsemiyorum bugünkü sempozyumda olduğu gibi. Fakat düşüncem şu: Bunlar bir program dâhilinde olsaydı bugün hem sayı olarak hem kalite olarak çok daha yüksek ve başarılı bir çalışmalar külliyyatı elimizde olabilecekti.

Programsızlıktan sonraki ikinci problem sürdürülebilirlik, devamlılık meselesi. Burada da ciddi sıkıntıların olduğunu düşünüyorum. Üçüncü olarak kaynaklar ve imkânlarla yapılanlar arasında bir münasebet, bir orantılama yaptığımız zaman ortaya çıkan manzaranın da çok iyi olduğu kanaatinde olmadığını özellikle idarecilerin müsamahalarına sığınarak söylemek istiyorum. Gerçekten bu kitaplardan, bu yayınlardan, bu programlardan büyük ve kayda değer iş olarak tarihe kaç tanesi kalacak buna da bakmamız lazım diye düşünüyorum.

Hususen Trabzon'a intikal edeyim ve vaktimi aşmadan birkaç başlık altında düşüncelerimi ifade edeyim.

Pek kıymetli dinleyiciler, kıymetli meslektaşlarım, konuşmamın bir yerinde de söyledim, dinî hayatı geniş manasıyla düşünmek ve ele almak mecburiyetindeyiz. Bu sempozyumu İlahiyat Fakültesi düzenlemiş olmasına rağmen dinî hayat mefhumunu geniş manada ele aldığını söyleyebiliriz. Çalışılması gereken, ihtimamla üzerine gidilmesi gereken birkaç başlık zikretmek istiyorum.

Bunlardan biri bölgemiz açısından da çok önemli olan dinî mimaridir. Dinî mimariden sadece camileri, mescitleri kast etmiyorum, bunu da daha geniş düşünmek lazım, medreseler, tekkeler, hususen çok ihmal ettiğimiz mezarlıklar ve mezar taşları, çeşmeler, sular, hayır hasenat işleri.

Karadeniz Bölgesi'nin mimarisi zaten kayboldu maalesef, kendi ellerimizle bunu tahrip ettik ve yok ettik. Bu bölgede harika bir taş ve ahşap mimarisi var/dı. Esprime alınmayacak Karadenizli hocalarım ve arkadaşlarım arasında da söylüyorum, bu kadar güzel mimari eserleri yapan, oluşturan Karadenizlilerin Türkiye'yi inşaat bakımından katletmeleri nasıl gerçekleşti, kimden beddua aldı? İstisnai bir mimari oluşturmuş bu kültürün insanları şu anda maalesef, inşaat sektörü itibarıyla Türkiye'yi tahrip eden, tarihi ortadan kaldıran, zevksiz işler yapan bir noktaya intikal etmiş! Latife bir tarafa bunun üzerinde düşünmek lazım.

Dinî mimari açısından bugüne kalan, bir şekilde bugüne intikal eden eserlerimiz için çok şeyler yapılması lazım. Hem korumak, hem geliştirmek hem de üzerlerinde araştırmalar yapmak için. Şu anda bunların çoğu özellikle mescitler koruma altına alınmış gibi gözüküyor. Bu, arkadaşlar, gerçek bir koruma değil. Çünkü koruma altına aldınız diyelim, belki bundan sonra camiye yıkıp yerine beton bina yapamaz ama boyasını değiştiriyor, imamın veya cemaatten birinin keyfine göre değişiklikler yapıyor, o güzelim ahşap camiye on paralık bir boya, vernik sürüyor, boyuyor, 250-300 senelik ahşap minberi gelişigüzel boyuyor. Valiliğin, il kültür müdürlüğünün haberi yok, haberinin olması da Türkiye şartlarında bu mümkün değil.

Bir teklifim var, bunu hem meslektaşlarıma hem buradaki yöneticilere söylüyorum. Aslında kültür müdürlüklerimiz, hem belediyelerin hem valiliğin, bu tarihî yapıların olduğu mahallelerdeki insanları, imamlar, muhtarlar ve öğretmenler dâhil eğitmeleri lazım. İmamlar benim meslektaşlarımdır, babam da bir imamdır fakat imamların bu konudaki ihmali ve vurdumduymazlığı hesaba gelmez, maalesef böyle. Bulunduğu caminin hususiyetleri nedir buna emek vermez, tarihini öğrenmez, inceliklerini kavramaz.

Benim köyümde, Rize'nin Güneyce köyünde 19. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış ahşap bir tekke şu anda mescit olarak kullanılıyor. Köyümüzün en kıymetli yapısı. Allah rahmet eylesin, son belediye başkanı, tanıdığımız konuştuğumuz öğretmen bir insandı, bu ahşap caminin 10 metre ilerisine beton bir minare dikti, bunun için o güzelim taş merdivenleri tahrip etti, türbe kısmının yanına da lüzumsuz ve zevksiz alüminyum bir baraka yaptı. Kötü niyet yok burada ve fakat yanlış bir iş var. Koruma altında bir yer ama koruyucusu yok. Bilgisizlik ve ilgisizlik ciddi tahribata yol açıyor. Onun için o mahalledeki insanlar bilgilendirilmeli ve ilgili hale getirilmeli diyorum.

Mezarlıklar meselesi çok önemli arkadaşlar. Maalesef çok azı orijinal haliyle elimizde kaldı. Meselâ mezar taşları. Mezar taşı derken sadece hattı iyi yazılmış, başlığı yerinde mezar taşını kast etmiyorum. Eskiden zaten mezar taşı şimdi bildiğimiz manada çok yoktu. Belki balbal taşlardan kalma büyük taş dikilirdi, ayak taşı daha küçük olurdu. Bu büyük taşlardan da eski mezarlıklarda kalmadı artık. Veya dikili halde kalmadı. Bir de başa ve ayağa dikilen,

yukardan aşağıya küçülerek devam eden içiçe daireler halinde veya çam ağacı stilizasyonu intibai veren tahtalar vardı. Bunlar da kalmadı veya örnekleri çok çok azaldı.

Mezarlıklar ve mezar taşlarıyla birçok bakımdan ilgilenmek lazım. Her şeyden önce ahiret inancı, ölümün algılanma biçimi, ziyaret kültürü, taş ve ahşap işçiliği, mezarlık topoğrafyası, edebiyat, folklor açısından önemli.

Hocaların ve şeyhlerin sadece biyografileri değil kaldığı kadarıyla kütüphanelerinin ve evraklarının takibi ve bunların araştırılması da gerekiyor. Karadeniz Bölgesi'nde ev değiştirme ve yenileme oranı ve sürati çok fazla. Bir hocanın, bir şeyhin evi yıkıldı ve taşındı ise bu kütüphane ve evrakının önemli bir kısmı kayboldu mânasına geliyor. Bu konuda çok acı tecrübeler yaşadım. Bunlardan biri de eski Rize müftülerinden Yusuf Karali Hoca'nın Kütüphanesi ve evrakıdır. Şu anda resmi olarak bakarsanız bu hocaefendinin kütüphanesi Rize'deki Eğitim Araştırma Merkezi'ne intikal etmiş gözüküyor. İntikal eden ne kadarıdır çok şüpheli. Çünkü hocaefendi vefat ettikten bir kaç sene sonra hiç dokunulmamış hali ile o kütüphaneyi ve evrakı görmüştüm. Şu anda elimizde olan bunun çok az bir kısmıdır malesef.

Kütüphanelerin tam olarak muhafaza edilmesi, bir yere hibe edilecekse tam olarak hibe edilmesi, tetkik edilecekse tamamının görülmesi gerekiyor. Çünkü bu hocaefendilerin ve şeyhlerin evraklarının çoğu bu kitapların içinde, sayfaların arasındadır; mektuplar, icazetler, notlar, kendi hayatıyla ilgili tarihler, evlilikleri ve çocuklarının doğumları dâhil olmak üzere bu kitapların ön ve arka sayfalarında. Bu kitapların bir kısmını kendi hocasından, başka hocalardan almıştır. Kitapların üzerinde böyle kayıtlar vardır, olabilir. Bunlardan farklı izler takip edilebilir, çevre ve irtibatlarına dair yeni bilgilere ulaşılabilir.

Onun için Trabzon bölgesinde hiç değilse kütüphaneleri ve evrakı kalanlarla ciddi şekilde ilgilenmemiz gerekecektir. Bununla irtibatlı olarak Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçerken özellikle Cumhuriyet'in 1945'li 50'li yıllara kadarki dönemi, daha farklı ve daha zor bir çalışma alanıdır. Çünkü büyük ölçüde gayri resmidir hatta yasak bir faaliyet olarak sürdürülmüştür. Fakat bu dönemde de adeta bir ömür boyu, bir mektep gibi, bir medrese gibi çalışan Dursun Efendi, Hasan Rami Efendi, Ferişt Efendi, Aşıkutlu Hocaefendi gibi (Allah cümlesine rahmet etsin)... onlarca büyük emeklerle ve hasbî olarak faaliyet gösterdiler. Bunların tarihi de yeteri kadar yazılmadı.

Eskiye göre biraz daha iyi imkânlarla sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Fakat bu konuda yapılması gereken çok şey var. Süleyman Hilmi Efendi'nin bu bölgedeki Kur'an Kursları, medreseleri meselâ, bunlar üzerinde de kayda değer bir araştırma görmedim. Of medreseleriyle ilgili bir belgesel gördüm ama çok yetersiz bir belgeseldi. Hâlbuki Kürt medreselerinden sonra Cumhuriyet tarihi içerisinde hayatini bir şekilde sürdüren en kuvvetli medrese geleneği burada gözüküyor.

Son bir başlık; bu bölgede özellikle 19. yüzyıldan itibaren Halidî-Nakşîliğinin canlı bir kolu yaşıyor. Aslında bu hâlâ yaşıyor. Halidî-Nakşîliği Nakşîliğin ve diğer tarikatların tarihinden biraz farklı olarak medreseyle iç içe geçmiş bir Nakşîlik yorumudur. Bu bölgede Halidî-Gümüşhanevî kolun dinî hayat açısından ve medreselerle, Kur'an kurslarıyla da irtibatlı olarak çok önemli yaşatıcı ve sürdürücü fonksiyon icra ettiğini görüyoruz. Şimdi, biraz önce bahsettiğim hocaların ve diğerlerinin neredeyse tamamı bu geleneğe mensuptur. Zaten Gümüşhanevî kolunun iki büyük halifesi, biri Kondulu Yusuf Efendi, biri bizim köyde medfun olan Hacı Osman Efendi ve peşisıra bunların halifesi olan Ferişt Efendi... bunlar aynı zamanda müderristir. Bu hattın da aslında ilahiyatçılar ve tarihçiler tarafından daha derin bir şekilde, sosyal tarih metodlarını da kullanarak ve ağlarını, çalışma biçimlerini, siyasetlerini önemseyerek çalışmak lazım.

İsmail Kara

Merak etmeyin bu çalışmaların hepsini size yüklemiyorum ama olabildiğince hepimizin bu binaya birer taş, birer tuğla koymas1 lazım. Büyük binalar zaten böyle ortaya çıkar.

Efendim sabrınız için teşekkür eder, hürmetlerimi arz ederim.